

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ปางต่าง ๆ ของพระศิวะในยุคโบราณ

ปางต่าง ๆ ของพระศิวะในยุคปุราณะ

พินเนศวรนครหุมติ เป็นปางหนึ่งของพระศิวะที่ปรากฏในศิวะปุราณะ ซึ่งมีเนื้อเรื่องอยู่ว่า ครั้งหนึ่งพระอูมาได้ทรงสร้างเทพบุรุษขึ้นเพื่อดูแลพระอูมาในขณะที่พระศิวะไม่อยู่ในวิมาน ซึ่งเทพบุรุษนี้มีชื่อว่าพินเนศวร มีหน้าที่เฝ้าประตูวิมาน เมื่อพระศิวะเสด็จกลับมา ก็ถูกพินเนศวรขวางทางไว้ไม่ให้เข้าไปในวิมาน จึงสร้างความไม่พอใจให้พระศิวะเป็นอย่างมาก พระศิวะจึงได้ส่งเหล่าบริวารไปสู้รบกับพินเนศวร แต่สู้ไม่ได้ พระวิษณุจึงต้องเข้าช่วยโดยใช้มายาแปลงพระองค์จนพินเนศวรเกิดความงงววย ทำให้พระศิวะสามารถใช้ตรีศูลตัดศีรษะของพินเนศวรได้ อย่างไรก็ตามการกระทำครั้งนี้ทำให้พระอูมาพิโรธมาก จนส่งเทพิตาบริวารไปสู้รบกับคณะเทพ พระนารทฤๅษีจึงต้องเข้ามาไกล่เกลี่ยปัญหานี้ โดยตกลงกันว่าชูปชิวิตพินเนศวรขึ้นมาใหม่ พระศิวะจึงได้ให้พระนารทฤๅษีเดินทางไปทางทิศเหนือ เพื่อหาศีรษะสิ่งที่มีชีวิตสิ่งแรกที่พบมาให้ พระนารทฤๅษีได้พบช้างเป็นสิ่งแรกจึงตัดหัวช้างมาถวาย พระศิวะทรงประกอบพิธีประสาทพรต่อเศียรชูปชิวิตให้พินเนศวร และทรงประทานนามให้ว่า “คชนน” จากนั้นทรงแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าเหล่าคณะ (คนบตี) ของพระองค์ (Shukla, 2003)

วิษณุวานุครหุมติ หรือจักรารณะหุมติ ปรากฏในศิวะปุราณะ โดยกล่าวไว้ว่าครั้งหนึ่งพระวิษณุทรงต่อสู้กับอสูร แต่ไม่สามารถเอาชนะได้ จึงทูลขอจักรจากพระศิวะมาเป็นอาวุธ โดยพระวิษณุทรงใช้ดอกบัว 1,000 ดอกบูชาพระศิวะทุกวัน มีวันหนึ่ง พระวิษณุทรงพบว่าดอกบัวที่ใช้บูชาพระศิวะหายไป 1 ดอก พระวิษณุจึงทรงสละพระเนตรข้างหนึ่งแทนดอกบัวบูชาพระศิวะ ซึ่งพระศิวะก็ทรงเห็นถึงความภักดีและความตั้งใจของพระวิษณุ จึงทรงประทานจักรให้กับพระวิษณุ (Rao, 1968, pp. 209-210)

คชาสุรสังหารหุมติ ปรากฏในกฤมปะปุราณะ โดยมีเนื้อหากล่าวว่า ครั้งหนึ่งขณะที่พวกพราหมณ์กำลังทำพิธีบูชาศิวลึงค์ ได้มีอสูรรูปข้างออกมารบกวนการประกอบพิธีบูชานั้น พระศิวะจึงปรากฏกายออกมาจากศิวลึงค์เข้าสังหารอสูรรูปข้างนั้น และทรงนำหนังข้างมาเป็นอาภรณ์ท่อนบน (Rao, 1968, pp. 149-150)

กาลาวิมูรติ ปรากฏในมารกัณเฑยะปุราณะ มีเนื้อหาอยู่ว่า มารกัณเฑยะเป็นบุตรของฤๅษีมรกันทุกับนางมนัสวินี ที่เกิดจากการขอพรกับพระศิวะ ทั้งนี้พรที่พระศิวะให้คือมารกัณเฑยะเป็นคนฉลาด แต่มีอายุสั้นเพียง 16 ปีเท่านั้น เมื่อมารกัณเฑยะทราบเรื่อง ก็ได้ทำการบูชาพระศิวะระหว่างที่กำลังบูชาพระศิวะอยู่นั้นพระยมได้ปรากฏกายขึ้นเพื่อมาเอาวิญญาณของมารกัณเฑยะไป พระศิวะจึงปรากฏกายขึ้นจากศิวลึงค์ และแสดงความพิโรธต่อพระยม เนื่องจากมารกัณเฑยะ

เป็นสาวกของพระศิวะ พระศิวะได้เข้าถ้ำที่กลางพระอุระพระยม จนพระยมต้องหนีไป และพระศิวะได้ประทานพรให้มารักกันเพื่อยะมิชีวิตเป็นอมตะ (Rao, 1968, pp. 156-158)

กามานตกะมูรติ ปรากฏในลึงคปุราณะ กล่าวไว้ว่าหลังจากที่นางสตี (ธิดาพระทักษะ) กระโดดเข้ากองไฟฆ่าตัวตายไปเนื่องจากพระทักษะรังเกียจพระศิวะ ซึ่งทำให้พระศิวะเสียพระทัยมาก ถึงกับเสด็จไปบำเพ็ญตบะที่เทือกเขาหิมาลัย ไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้ใด ขณะนั้นอสูรตารกามารุกรานมนุษย์และเทวดา และได้ผู้ปราบอสูร ซึ่งต้องเป็นโอรสของพระศิวะตามที่ตารกาสุรขอพรไว้ จำเป็นที่ต้องทำให้พระศิวะเกิดความรัก พระกามเทพจึงใช้บุษปศร ซึ่งเป็นลูกศรที่ทำจากความหวานของเกสรดอกไม้ยิงใส่พระศิวะเพื่อให้เกิดความรักกับนางปารวตี ธิดาของพระหิมาวัต พระศิวะทรงพิโรธที่พระกามเทพมาทำลายพิธีหมั้นกายของพระองค์ พระศิวะจึงได้เปล่งแสงไฟจากพระเนตรที่สามเผาผลาญจนพระกามเทพเหลือเพียงเง้าถ้ำ แต่ฤทธิ์ของบุษปศรก็ทำให้พระศิวะเกิดความรักต่อนางปารวตี และได้อภิเษกสมรสกัน จนมีพระสกันทะ (พระขันธกุมาร) มาปราบตารกาสุร ส่วนพระกามเทพที่ถูกเผาผลาญไปนั้น นางรตีขยาของพระกามเทพได้ทูลขอพระศิวะให้ชุบชีวิตพระกามเทพ ซึ่งพระศิวะได้ให้พระกามเทพไปเกิดใหม่เป็นเจ้าชายปรัทยูมัน โอรสของพระกฤษณะกับนางรุกมีณีในมหากาพย์มหาภารตะ (Rao, 1968, pp. 147-148)

พรหมศิวศจเจทกมูรติ ปรากฏในคัมภีร์กฤมปะปุราณะ ได้กล่าวไว้ว่า ครั้งหนึ่งฤๅษีได้ถามพระพรหมว่าใครเป็นผู้สร้างจักรวาล พระพรหมได้ตรัสว่าพระองค์เองเป็นผู้สร้าง ทันใดนั้นพระศิวะก็ปรากฏกาย และตรัสว่าพระองค์ต่างหากที่ เป็นผู้สร้างจักรวาล แต่พระพรหมไม่ยอมรับ จึงเกิดการต่อสู้กัน พระพรหมทรงเนรมิตกายใหญ่โต มี 5 เศียร ส่วนพระศิวะก็ปรากฏกายในรูปของไกรวระต่อสู้กับพระพรหม ในที่สุดพระศิวะก็ได้ตัดเศียรที่ห้าของพระพรหม แต่เนื่องจากพระพรหมถือเพศพราหมณ์ การทำร้ายพราหมณ์จึงถือเป็นบาปใหญ่ เศียรที่ห้าของพระพรหมจึงติดอยู่กับพระหัตถ์ของพระศิวะ ไม่สามารถสะบัดให้หลุดออกไปได้ จึงได้ตรัสถามพระพรหมว่าควรทำอย่างไร พระพรหมจึงทรงให้พระศิวะออกไปจาริกแสวงบุญเป็นเวลา 12 ปี จนกระทั่งไปถึงเมืองกาสิ เมื่อได้ทรงชำระล้างภายในแม่น้ำคงคาแล้วเศียรที่ห้าของพระพรหมจึงหลุดออก เมื่อเศียรที่ห้าของพระพรหมหลุดออกแล้ว พระศิวะจึงเสด็จกลับเขาไกรลาส (Rao, 1968, pp. 174-176)

วีรภัทรมูรติ ปรากฏในคัมภีร์ภควัดปุราณะ มีเนื้อหาอยู่ว่า พระทักษะที่เป็นบิดาของนางสตี ทำพิธียัญกรรม โดยอัญเชิญเทพต่าง ๆ มาร่วมพิธี เมื่อพระทักษะเข้ามาในปะรำพิธี เหล่าเทพเกือบทั้งหมดได้แสดงความเคารพต่อพระทักษะ ยกเว้นพระพรหมผู้เป็นบิดา และพระศิวะ เมื่อพระทักษะแสดงความเคารพพระพรหมแล้วก็นั่งลง จากนั้นก็ได้กล่าวต่อว่าพระศิวะอย่างรุนแรง เพราะไม่พอใจที่พระศิวะไม่ได้ทำความเคารพตนเอง และยังคงกล่าวตำหนิพฤติกรรมต่าง ๆ ของ

พระศิวะ เช่น การอาศัยอยู่ตามป่าช้าและการเอาชีวิตรอด เป็นต้น ซึ่งทำให้พระศิวะไม่พอใจและออกไปจากพิธี หลังจากนั้น พระทักษะได้จัดพิธีขึ้นอีกครั้ง พระศิวะไม่ยอมเสด็จไปร่วมพิธี ส่วนนางสตี ได้ขอร้องพระทักษะให้เชิญพระศิวะมาร่วมงานด้วย แต่กลับถูกพระทักษะกล่าวเหยียดหยามพระศิวะอีก นางสตีเสียใจเป็นอย่างมาก จนกระโดดเข้ากองไฟฆ่าตัวตาย เมื่อพระศิวะทราบเรื่องก็ทรงพิโรธมาก จึงพระเกศออกมาชดหนึ่งขว้างออกไปยังยอดเขา เกิดเป็นบุษรูปร่างน่ากลัว มี 1,000 เศียร 1,000 เนตร 1,000 กร ทรงเข้าไปยังมณฑลพิธีของพระทักษะ ตัดเศียรพระทักษะขาดหายไป พระพรหมและเหล่าคณะเทพต้องการช่วยเหลือพระทักษะ จึงได้อ้อนวอนพระศิวะขอให้ยกโทษให้พระทักษะ โดยสัญญาว่าให้พระศิวะเข้าร่วมพิธีบูชาัญญต่าง ๆ พระศิวะจึงทรงตัดหัวแพะมาต่อกับร่างพระทักษะ และเมื่อพระทักษะฟื้น ก็บูชาพระศิวะ (Rao, 1968, pp.182-184)

มหากาล ในคัมภีร์ศิวะปุราณะกล่าวว่า มีอสูรตนหนึ่งชื่อทุขนา ได้ทำการรบกวนพราหมณ์ที่ทำพิธีบูชาศิวลึงค์ เหล่าพราหมณ์จึงขอร้องให้พระศิวะช่วยปราบอสูรตนนี้ พระศิวะจึงปรากฏกายออกจากศิวลึงค์ มีพระนามว่ามหากาล จากนั้นก็ได้ปราบอสูรทุขนาจนเหลือแต่ซี่เกี้ยว (Rao, 1968, pp. 201-202)

ภิกษุอาจารย์มูรติ ในคัมภีร์ภุมมะปุราณะกล่าวว่า พระศิวะในร่างบุษเบลีयरูปงามได้เสด็จเข้าไปในป่าทรวนะ โดยพระวิษณุทรงแปลงองค์เป็นสาวงามตามเสด็จไปด้วย พระศิวะทรงถือขามเปล่าเข้าไปขออาหาร ภรรยาฤๅษีในป่าเกิดพากันหลงใหลพระศิวะ ต่างพากันเข้าไปกอดและตัณย้วยวน พวกฤๅษีผู้เป็นสามีของสตรีเหล่านั้นไม่พอใจ และได้ถามถึงจุดประสงค์ที่พระศิวะเข้ามาในป่าแห่งนี้ พระศิวะได้กล่าวว่าพระองค์กับชายาเข้ามาบำเพ็ญเพียรกับพวกฤๅษี แต่พวกฤๅษีไม่ยอมรับ โดยกล่าวให้พระศิวะเลิกกับชายาและไปนุ่งห่มอาภรณ์มาก่อน แต่พระศิวะได้ทรงปฏิเสธ พวกฤๅษีจึงจับใส่พระศิวะ และได้ทำลายอวัยวะเพศของพระศิวะอีกด้วย พระศิวะจึงปล่อยให้ลึงค์ตั้งอยู่บนพื้นแล้วหายตัวไป ซึ่งลึงค์ดังกล่าวได้กลายเป็นแท่งเสาเพลิง ไม่มีที่สิ้นสุดทั้งหัวและท้าย จากเนื้อเรื่องจะเห็นได้ว่าคล้ายคลึงกับเนื้อเรื่องปางลิงโคทภวามูรติ

นฤตมูรติ หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าศิวนาฏราช ในคัมภีร์โกยิลปุราณะ ได้กล่าวว่า พวกฤๅษีในป่าตารกะประพฤติตนฝ่าฝืนเทวบัญญัติ พระศิวะทรงต้องการสั่งสอนฤๅษีเหล่านั้นให้สำนึกตน จึงทรงแปลงกายเป็นฤๅษีหนุ่ม และทรงขอให้พระวิษณุแปลงกายเป็นสาวสวยไปย้วยวนเหล่าฤๅษีและภรรยาให้เกิดความคลั่งไคล้จนทะเลาะกัน จากนั้นเทพทั้งสองจึงกลับคืนร่างเดิม พวกฤๅษีเมื่อรู้ความจริงก็โกรธเทพทั้งสอง จึงเนรมิตเสือเข้าไปทำร้าย แต่เสือนั้นก็ถูกพระศิวะฆ่าตาย และพระศิวะยังได้ทรงถลกหนังเสือมานุ่งห่ม พวกฤๅษีจึงเนรมิตนาครไปทำร้ายอีก แต่พระศิวะก็ทรงจับนาครนั้นมาทำเป็นสร้อยสังวาล และยังทรงฟ้อนรำแสดงปาฏิหาริย์เพื่อให้พวกฤๅษีเกรงกลัว ขณะนั้น

มียักษ์ชื่อมยุระละกะตรงเข้ามาทำร้ายพระศิวะ พระศิวะจึงทรงยกพระบาทเหยียบไว้ แล้วทรงพ้อนรำต่อไปจนครบ 108 ท่า พวกฤษีจึงยอมแพ้ ต่อมาขนาดเศษะหรือพญาอนันตนาคราช ซึ่งตามเสด็จไปกับพระวิษณุในครั้งนั้นมีความประทับใจในท่าร่ายรำของพระศิวะ จึงทูลขอให้พระศิวะทรงพ้อนรำอีกครั้ง พระศิวะจึงทรงพ้อนรำอีกครั้งที่เมืองจิตัมพรม¹ (Rao, 1968, pp. 231-233)

นักปราชญ์ฮินดูได้ตีความนฤตมูรติในความหมายที่ว่าพระศิวะเป็นเทพที่มีหน้าที่รวบรวมทุกสิ่งอย่าง ซึ่งหน้าที่ของเทพตามคัมภีร์ในศาสนาฮินดูทั่ว ๆ ไปมีการสร้าง (สฤษฏิ) การคงอยู่ (สฤติติ) การสิ้นสุดและการทำลาย (ปรุลย และ สंहาร) ของโลก ซึ่งปราชญ์ได้ตีความว่ากลองในพระหัตถ์ขวาข้างหนึ่งของพระองค์หมายถึงการสร้างสรรค์ (สฤษฏิ) ท่าประทานอภัยหมายถึงการดำรงอยู่ของโลก (สฤติติ) ไฟในพระหัตถ์ซ้ายข้างหนึ่งหมายถึงการทำลายหรือการสูญสิ้นของโลก (ปรุลย หรือ สंहาร) พระบาทขวาเหยียบบนหลังอสูรมยุระละกะหมายถึงมายาคติต่าง ๆ ที่คนทั่วไปต้องประสบพบเจอ (ติโรภาว) ส่วนพระบาทซ้ายที่ยกขึ้นหมายถึงความอนุเคราะห์ (อนุครห) หรือความกรุณาที่พระองค์มีต่อผู้ที่ภักดีต่อพระองค์ ส่วนพระหัตถ์ซ้ายอีกข้างหนึ่งที่ชี้ลงมายังพระบาทซ้ายที่ยกขึ้น หมายถึงความสัมพันธ์ของสัญลักษณ์ 3 อย่างในพระหัตถ์และสัญลักษณ์อีก 2 อย่างที่แสดงออกโดยพระบาททั้งสอง หมายถึงพระองค์เอง แม้มีหน้าที่โดยเฉพาะเกี่ยวแก่น้ำที่ของพระเป็นเจ้าทั้ง 3 ประการ ได้แก่การสร้างสรรค์ การดำรงอยู่ และการล้างโลกแล้วก็ตาม พระศิวะก็ยังมีความสัมพันธ์กับความเป็นไปต่าง ๆ ในโลก ที่เต็มไปด้วยความผิดพลาดไปจากความจริง และพระองค์ยอมมหาทางอนุเคราะห์ให้ชาวโลกได้พ้นจากมายาคติต่าง ๆ จนสามารถเข้าถึงพระเป็นเจ้าได้ในที่สุด (วิสุทธ์ บุญกุล, 2520, หน้า 64-65)

หรือในคัมภีร์สกันทปุราณะกล่าวว่า หลังจากที่ได้นำอมฤตจากการกวนเกษียรสมุทร พระวิษณุทรงแปลงร่างเป็นนางโมहिณี เพื่อหลอกล่อให้อสูรไม่มาแย่งเอาน้ำอมฤตไป พอพระศิวะเห็นร่างแปลงก็เกิดความหลงใหล เข้าไปกอดรัดแน่นจนกลายเป็นร่างเดียวกัน มีนามว่าหริหระ (Kramrisch, 1981, p. 43)

¹ ปัจจุบันเมืองจิตัมพรมเป็นเมืองหนึ่งทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

ภาคผนวก ข

คำสั่ง

ศิวลึงค์

คำว่า “ลึงค์” หรือ “ลึงค์” เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่าเครื่องหมายเพศ เมื่อมารวมกับคำว่า “ศิวะ” เป็น “ศิวลึงค์” จึงหมายถึงเครื่องหมายเพศของพระศิวะ

ในอินเดียได้ปรากฏลึงค์ดินเผาที่แคว้นคุชราต ซึ่งลึงค์นี้อยู่ในสมัยอารยธรรมสินธุ ลักษณะของเทวรูป ประเภทลึงค์นี้ สันนิษฐานว่าอาจมีความสัมพันธ์กับคติการนับถือเทพุทธ-ศิวะ ในชั้นหลังด้วย

เรื่องราวของศิวลึงค์นี้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปุราณะอยู่หลายฉบับ ซึ่งมีตัวอย่าง ดังนี้ (Roa, 1968, pp. 75-77)

ในคัมภีร์พราหมปุราณะ ได้กล่าวถึงต้นกำเนิดการบูชาศิวลึงค์ไว้ว่า ครั้งหนึ่งพระศิวะและพระอุมา กำลังร่วมสังวาสอยู่ในวิมานเขาไกรลาส เป็นจังหวะที่เทพต่าง ๆ พวกเขามาเข้าเฝ้าพระศิวะ แต่เนื่องจากฤทธิ์ของยาพิษที่พระศิวะทรงดื่มจากการกวนเกษียรสมุทร ทำให้พระศิวะไม่ได้สติ จนไม่ได้สนพระทัยว่ามีเทพต่าง ๆ มาเข้าเฝ้า เทพต่าง ๆ เมื่อเห็นภาพอนาจารดังกล่าว ก็พากันตีเตียนพระศิวะและพระอุมา แล้วพากันกลับ เมื่อพระศิวะสร้างจากความไม่ได้สติแล้ว ก็ได้ตรัสถามเหล่าบริวารว่าเกิดอะไรขึ้น เมื่อทราบเรื่องจากบริวารแล้วก็เสียพระทัยมากจนทั้งพระศิวะและพระอุมาสิ้นพระชนม์ ก่อนสิ้นพระชนม์พระศิวะได้ตรัสว่า ต่อไปนี้พระองค์ถือกำเนิดในรูปใหม่เป็นรูปอวัยวะเพศชายที่มีชื่อเรียกว่า “ลึงค์ม”

ส่วนในลึงคปุราณะ ได้กล่าวถึงการสร้างเทวรูปปางลึงโคทภวมูรติ โดยกล่าวถึงเหตุการณ์ในยุคสิ้นกัลป์และกำลังเกิดกัลป์ใหม่ พระวิษณุและพระพรหมเถียงกันว่าใครใหญ่กว่ากันในฐานะผู้สร้างโลกและจักรวาล จนกระทั่งพระศิวะบันดาลให้เกิดลึงค์ขนาดใหญ่ห่อหุ้มด้วยเปลวไฟ ทั้งพระวิษณุและพระพรหมจึงหยุดเถียงกันแล้วหันสนใจลึงค์ดังกล่าวว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร เริ่มที่ใดและสิ้นสุดที่ใด พระวิษณุจึงแปลงกายเป็นหมูป่าขุดลงไปหาโคน ส่วนพระพรหมแปลงเป็นหงส์บินขึ้นไปหาส่วนยอด ปรากฏว่าพระวิษณุหาไม่พบ แต่พระพรหมพบดอกไม้ดอกหนึ่งร่วงลงมาจากสวรรค์ เมื่อถามดอกไม้ชิ้นนี้จึงทราบว่าร่วงมาจากเครื่องประดับพระเศียรของพระศิวะ พระพรหมจึงขอให้ดอกไม้เป็นพยานเท็จเพื่อหลอกพระวิษณุว่าทรงค้นพบส่วนยอดของลึงค์ และเก็บดอกไม้มาจากเครื่องประดับเศียรพระศิวะ ดอกไม้ก็ตกลงยอมเป็นพยานเท็จให้ พระวิษณุถูกหลอก จึงกราบไหว้บูชาพระพรหมและยกย่องให้พระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุด ระหว่างนั้นลึงค์ได้ระเบิดออกและกลายเป็นรูปพระศิวะ ทรงทราบว่าพระพรหมโกหก ถือว่าเป็นเทพเจ้าที่ไม่ซื่อสัตย์ จึงสาปให้พระพรหมไม่มีผู้เคารพสักการะ รวมถึงสาปให้ไม่มีวัดและเทศกาลใด ๆ ที่เกี่ยวกับพระพรหมเลย

ส่วนดอกไม้พยานเท็จ พระศิวะได้สาปให้กลายเป็นดอกไม้ที่เหี่ยวเฉาอย่างรวดเร็วเมื่อกำนำไปบูชา ส่วนพระวิษณุได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพที่มีความซื่อสัตย์ และได้สรรเสริญให้พระวิษณุเป็นเทพที่รักและได้รับการบูชาจากคนทั่วไปเช่นเดียวกับพระศิวะ

ในความนปฺราณะกล่าวไว้ว่า ครั้งหนึ่งศิวลึงค์ตกลงมายังพื้นโลก ทำให้แผ่นดินแตกแยกออกไป ฐานศิว-ลึงค์จมลึกลงไปถึงก้นมหาสมุทร ส่วนยอดทะเลโลกไปถึงสวรรค์ เหตุการณ์นี้ทำให้ทุกสิ่งปั่นป่วนไปหมด พระพรหมจึงได้หารือกับพระวิษณุเพื่อระงับเหตุ โดยพระวิษณุทรงเข้าไปรองรับฐานล่าง ส่วนพระพรหมทรงขึ้นไปอยู่บนยอดลึงค์ จากนั้นทั้งสองได้ตรัสดำสรรเสริญเพื่อให้พระศิวะปรากฏกายและเก็บศิวลึงค์ไว้ดังเดิม พระศิวะจึงได้ปรากฏกายขึ้นและตรัสว่าถ้าเทพเจ้าทั้งหลายรวมถึงเหล่ามนุษย์นับถือศิวลึงค์ของพระองค์แล้วก็ทรงทำตามข้อเรียกร้อง เหล่าเทพก็ยินยอมนับถือลึงค์เสมือนองค์พระศิวะ

ในส่วนของศิวะปุราณะ ได้กล่าวถึงอันสงคของการบูชาศิวลึงค์ไว้ว่า ครั้งหนึ่ง อสูรนามว่าภิมะได้นำกองทัพเข้ารุกรานแคว้นกามรูป ซึ่งมีสมบัติมากมาย และราชาแห่งแคว้นกามรูปเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ อสูรภิมะได้จับราชาแห่งแคว้นกามรูปขังไว้ในคุก ซึ่งราชาได้ทำการปั้นศิวลึงค์จากดินเหนียวและทำการบูชา เมื่ออสูรภิมะมาเห็นก็ได้ใช้ดาบฟันศิวลึงค์นั้น ปรากฏว่าศิวลึงค์ดังกล่าวได้กลายเป็นพระศิวะ และพระศิวะได้เข้าสังหารอสูรภิมะ รวมถึงใช้พระเนตรที่สามเผาทหารกองทัพอสูรจนสิ้นซาก (Wilkins, 1983, pp.281-282)

ศิวลึงค์โดยมากสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภทคือ จลลึงค์ คือ ลึงค์ที่สามารถพกติดตัวได้ และอจลลึงค์ คือ ลึงค์ที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ นอกจากนี้ยังอาจแบ่งลึงค์ได้อีกแบบคือ

สวยมูลึงค์ คือ ลึงค์ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ลึงค์ประเภทนี้หากแตกหักเสียหายต้องให้ทองคำหรือทองแดงมาเชื่อมต่อให้คงเดิม ลึงค์ประเภทนี้ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ เพราะเชื่อกันว่าหากเคลื่อนย้ายสร้างความวิบัติแก่บ้านเมืองที่ประดิษฐานลึงค์นั้น ในอินเดียมีสวยมูลึงค์ 68 แห่ง โดยแหล่งที่สำคัญคือสวยมูลึงค์ที่เมืองพาราณสีและเมืองคยา เป็นต้น (Rao, 1968, p. 82)

มานุษยลึงค์ คือ ลึงค์ที่สร้างโดยมนุษย์ ซึ่งต้องสร้างตามหลักเกณฑ์ที่ปรากฏอยู่ในอาคม โดยมานุษยลึงค์ต้องมี 3 ส่วนคือ (Rao, 1968, p. 86)

ส่วนล่างสุดเป็นรูปสี่เหลี่ยมเรียกว่า พรหมภาค

ส่วนกลางเป็นรูปแปดเหลี่ยมเรียกว่า วิษณุภาค

ส่วนยอดเป็นรูปทรงกระบอกเรียกว่า รุทรมภาค

ขนาดความสูงของแต่ละภาคหรือแต่ละส่วนขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ที่วางไว้ การแบ่งภาคของมานุษยลึงค์ออกเป็น 3 ส่วน หมายถึงสัญลักษณ์แทนเทพ 3 องค์ คือ พระศิวะ พระวิษณุ และ พระพรหม

นอกจากนี้ยังปรากฏลึงค์ที่มีพระพักตร์พระศิวะประดับอยู่ อาจมี 1 หรือ 4 พักตร์ เรียกว่ามุขลึงค์ (Rao, 1968, p. 97)

ศิวลึงค์และฐานโยนีนี้ ถือเป็นสัญลักษณ์ที่ปรากฏแทนรูปเคารพพระศิวะ เนื่องจากศิวลึงค์และฐานโยนีถือเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และการถือกำเนิดของสรรพสิ่งในจักรวาล ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาในลัทธิไศวนิกาย ที่ถือว่าพระศิวะและคักติ (พระอุมา) เป็นเจ้าแห่งการให้กำเนิดสรรพสิ่งทั้งปวงในจักรวาล

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

ภาคผนวก ค

นิกายต่าง ๆ ในศาสนาฮินดูที่นับถือพระศิวะเป็นใหญ่

นิกายต่าง ๆ ในศาสนาฮินดูที่นับถือพระศิวะเป็นใหญ่

ปศุปตะ ไศวนิกาย

ปศุปตะ ไศวนิกาย เป็นนิกายใหญ่ของลัทธิที่นับถือพระศิวะที่เก่าแก่ที่สุด (Flood, 2003, p. 203) สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นแถบอินเดียเหนือ หลักปรัชญาของปศุปตะ ไศวนิกายได้รับการจัดระบบโดยลกุลิศในช่วงพุทธศตวรรษที่ 7 คัมภีร์หลักของนิกายนี้คือ คณการิกา ปัญจารต ภาศยทิปปิกา และราชกริภาศย

การกำหนดอายุการก่อตั้งปศุปตะ ไศวนิกายยังไม่ปรากฏแน่ชัด อย่างไรก็ตาม นิกายปศุปตะอาจเกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 6 และเริ่มเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในช่วงพุทธศตวรรษที่ 7 ทั้งนี้ นิกายปศุปติได้รับการอ้างอิงถึงในมหาภารตยุทธในช่วงพุทธศตวรรษที่ 2 นิกายปศุปตะมีอิทธิพลในอินเดียได้ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-19

ปศุปตะ ไศวนิกายเป็นนิกายแห่งความภักดี ปศุในนิกายปศุปตะอ้างอิงถึงผลของการสร้างโลก ในทางตรงกันข้าม ปตะคือสาเหตุ ซึ่งสาเหตุนั้นก็คือพระศิวะ ผู้เป็นเหตุของทุกสรรพสิ่งและเป็นผู้ปลดปล่อยพันธนาการในรูปของปศุปตะ วรต ซึ่งในอรรถวศิร อุปนิษัทได้อธิบายปศุปตะ วรตว่าเป็นบุคคลที่ท้าวด้วยขี้เถ้าและท่องบ่นมนตร์ว่า “อคนีคือขี้เถ้า วายุคือขี้เถ้า ท้องฟ้าคือขี้เถ้า ทั้งหมดนี้คือขี้เถ้า ทั้งจิตใจและดวงตาคือขี้เถ้า

ตรทัตตจริยา (ในคณการิกา) ได้อธิบายถึงครุทางจิตวิญญาณคือผู้รู้ในเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ 8 อย่าง และหน้าที่ 3 ประการ โดยพฤติกรรมของมนุษย์ 8 อย่างประกอบด้วย

1. การครอบครอง (ผลของความได้เปรียบ)
2. ความไม่บริสุทธิ์ (ความชั่วร้ายในวิญญาณ)
3. ความเหมาะสม (ความหมายของความบริสุทธิ์)
4. ความเป็นพื้นถิ่น (การก่อกลให้เกิดความรู้เพิ่มขึ้น)
5. ความเพียร (ความอดทนในพฤติกรรม)
6. ความบริสุทธิ์ (การขจัดความไม่บริสุทธิ์)
7. การเริ่มต้น
8. อำนาจ

หน้าที่ 3 อย่าง หมายถึง การขอทาน กาดำรงอยู่จากของบริจาค และการดำรงอยู่จากการแสวงหาโอกาส

ปรัชญาปศุปัตตะไม่เห็นด้วยกับหลักทฤษฎีของไวษณพิกาย ที่มีหลักคำสอนว่า วิญญาณต้องจำนนต่อพระเป็นเจ้า มีพื้นฐานจากความไม่เป็นอิสระจากทุกสิ่ง ซึ่งหมายถึงบุคคลไม่สามารถหลุดพ้นจากความเจ็บปวดและความประสงค์ในการสิ้นสุด หลักปรัชญาปศุปัตตะกล่าวว่าผู้ที่ขึ้นอยู่กับบุคคลอื่นและปรารถนาความเป็นอิสระไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากบุคคลยังยึดติดกับสิ่งรอบตัวอื่น ๆ หลักปรัชญาปศุปัตตะเห็นว่าวิญญาณมีคุณลักษณะแห่งเทพสูงสุด เมื่อวิญญาณเป็นอิสระจาก “โรคแห่งความเจ็บปวดทั้งปวง” ในระบบนี้การหลุดพ้นจากความเจ็บปวดมี 2 กรณีคือความหลุดพ้นเฉพาะตัวกับความหลุดพ้นไม่เฉพาะตัว การหลุดพ้นไม่เฉพาะตัวประกอบด้วย การหลุดพ้นอย่างสิ้นเชิงจากความเจ็บปวดทั้งปวง ในทางตรงกันข้ามการหลุดพ้นเฉพาะตัวประกอบด้วย การพัฒนาวิสัยทัศน์และพลังแห่งการกระทำเหมือนการคิดที่รวดเร็ว เป็นรูปแบบการสมมติจากจิตใจ ปศุปัตตะเป็นผู้จัดและเป็นเจ้าของความเป็นอนันต์ วิสัยทัศน์ และพลังแห่งการกระทำ

นิกายลิงค้ายัต

นิกายลิงค้ายัตหรือวีรไศวนิกาย สันนิษฐานว่าก่อตั้งโดยชคัทคุร ปญฺญาจารย์ (คณะอาจารย์ทั้ง 5) ซึ่งปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์พุทธศตวรรษที่ 2 ทั้งนี้ นิกายลิงค้ายัตเริ่มเป็นที่รู้จักในวงกว้างทางแถบอินเดียใต้ราวพุทธศตวรรษที่ 17 โดยคุรุพัชวันนาหรือพัลลเวศวร ซึ่งนับถือพระศิวะในรูปของลึงค์เป็นเทพเจ้าสูงสุดเพียงองค์เดียว (Ramanujan, A.K., 1973, p.175)

ลิงค้ายัตมาจากคำในภาษาทมิฬ ออกเสียงว่า “ลิงควันต์” หมายถึงผู้สวมอักษูลึงค์ตามร่างกาย อักษูลึงค์มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์รูปไข่แทนการระลึกถึงพระศิวะ เป็นสัญลักษณ์แทนความหมายที่ว่าพระศิวะเป็นความจริงสูงสุด ลาวกในนิกายนี้พกอักษูลึงค์ไว้เป็นลึงค์ศักดิ์สิทธิ์ประจำตัว อักษูลึงค์กับลึงค์มีความแตกต่างกัน กล่าวคือลึงค์ประดิษฐานอยู่ในวัดเท่านั้น ส่วนอักษูลึงค์เป็นลึงค์ศักดิ์สิทธิ์ขนาดเล็กที่เอาไว้พกติดตัว ซึ่งคติความเชื่อของนิกายลิงค้ายัตได้แทรกอยู่ในคติความเชื่อนิกายต่าง ๆ ที่นับถือพระศิวะเป็นใหญ่

ผู้ก่อตั้งนิกายลิงค้ายัตชื่อว่าพัชวันนา เป็นบุตรของพราหมณ์มหาราชผู้มั่งคั่งกับนางวรรณะศูทรชื่อว่ามัลลพาซึ่งเป็นบุตรสาวของชาวประมง พัชวันนาเป็นผู้ต่อต้านระบบวรรณะจนกระทั่งเป็นผู้คิดปรัชญาแนวใหม่ที่ปฏิเสธระบบวรรณะ แนวคิดดังกล่าวมีผู้สนับสนุนเป็นจำนวนมากและแนวคิดนี้ได้เผยแพร่บริเวณรัฐกรรนาฏกะทางแถบอินเดียใต้ฝั่งตะวันตก

แนวคิดของพัลวันนาเชื่อว่าพระคิระคือผู้สร้างทุกสรรพสิ่ง ซึ่งทุกสรรพสิ่งนี้ไม่มีความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา เพศ ภาษา ฯลฯ เพราะถือว่ามีต้นกำเนิดจากพระคิระทั้งหมด แนวคิดนี้แตกต่างจากปรัชญาในคัมภีร์พระเวท มักปรากฏในวจนะสังหิตา

หัวใจหลักของปรัชญาลิงคาคัยคือ การดำเนินชีวิตตามหลัก 5 ประการ (ปัญจาจาระ) หลักปกป้อง 8 ประการ (อัษฎาวรรณะ) และขั้นตอน 6 ขั้นสำหรับสาวกที่บรรลุเพื่อรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระคิระ (ชฎาลถ)

การดำเนินชีวิตตามหลัก 5 ประการ (ปัญจาจาระ) มีดังนี้ (Klostermaier, 2007)

1. ลิงคจาระ หมายถึงการบูชาอิชฌลึงค์เป็นประจำอย่างน้อยวันละ 1 ครั้ง
2. สทาจาระ หมายถึงข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิต 7 ข้อคือ
 - 2.1 กพะ เพท คือการไม่ลักทรัพย์ผู้อื่น
 - 2.2 โกละ เพท คือการไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิต
 - 2.3 หุสียะ นุทียลฺ เพท คือการพูดแต่ความจริง ไม่พูดปด
 - 2.4 ตันนะ พัฒนัส เพท คือการไม่ยกตนเองว่าดีเลิศ
 - 2.5 อิทะระ หพียลฺ เพท คือการไม่ว่ากล่าวผู้อื่น
 - 2.6 มุนียะ เพท คือการไม่ปรามาสผู้อื่นด้วยความโกรธ
 - 2.7 อันยะริเค อสหะ ปัท เพท คือการแสดงความอดทนต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ เมื่ออยู่ต่อหน้าผู้อื่น
3. ศิวาจาระ หมายถึงความรู้ว่าพระคิระคือสิ่งสูงสุดและอยู่เหนือกว่าสรรพสิ่งทั้งปวง
4. ภฤตยาจาระ หมายถึงความกรุณาต่อสรรพสัตว์
5. คณาจาระ หมายถึงการปกป้องคุ้มครองชุมชน

Klostermaier (2007) กล่าวว่า หลักปกป้อง (อัษฎาวรรณะ) ซึ่งเป็นการปกป้องตนเองจากกิเลส มี 8 ประการคือ

1. ครุ คือการเชื่อฟังครู และให้ครูเป็นที่ปรึกษา
2. ลึงค์ คือการพกอิชฌลึงค์ติดตัว
3. ชังคมะ คือการแสดงความเคารพต่อฤๅษีเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อวดารลงมาจากสวรรค์
4. ปาโททกะ คือการสงวนน้ำเพื่อบูชาศิวลึงค์
5. ประสาท คือการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ
6. วิภูติ คือการนำขี้เถ้ามาทาตัว
7. รุทราภะ คือการสวมประจำเมสัทรุทรา
8. มนตร์ คือการภาวนาถึงพระคิระด้วยบทสวด “นมะ ศิวายะ”

ชฎาสถ คือขั้นตอนการบรรจุและรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระศิวะ มี 6 ขั้นคือ ภักตะสถล, มหะศฐสถล, ประสาทสถล, ปราณลึงคิสถล, ศรณะสถล และไภยยะสถล เมื่อบรรจุถึงขั้นสุดท้ายเป็นขั้นที่วิญญาณออกจากกายเพื่อรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระศิวะ ซึ่งชฎาสถมีที่มาจากอาคม โดยเฉพาะปรเมศวรตันตระ จนพัฒนาเป็นลึง-ค้ายัต

นิกายลึงค้ายัตมีความเชื่อเรื่องสุณูญตา ซึ่งนิยามเรื่องสุณูญตาของนิกายนี้คือภาวะการเข้าถึงพระศิวะของวิญญาณที่ละจากร่างกาย ถือเป็นความว่างที่ไม่ใช่ความว่างเปล่า ซึ่งอาศัยขั้นตอน 6 ขั้นของชฎาสถคือ

ความภักดีต่อพระศิวะ

การอำนวยการความสะอาดแก่ผู้อื่นอย่างไม่เห็นแก่ตัว

การขอพรจากพระศิวะอย่างจริงจัง

ความมีประสบการณ์ต่าง ๆ ถึงพระศิวะ

การมีพระศิวะเป็นที่พึ่งทางจิตใจ

ภาวะความเป็นหนึ่งเดียวกับพระศิวะ

แนวปรัชญานี้ได้รับความนิยมจนมีการก่อตั้งสำนักที่มีชื่อว่า อนุภะ มณฑป ซึ่งเน้นสอนเรื่องเร้นลับโดยนักบวชและนักปราชญ์นิกายลึงค้ายัตตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 17

อิชฎลึงคิถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญที่สาวกนิกายลึงค้ายัตพกติดตัวไว้ตลอด ทำจากหินชนวนทาด้วยมูลวัวผสมขี้เถ้า บางครั้งผสมเนยฝึลงไปด้วย มักทำเป็นชิ้นเล็กจำลองจากสถาพรลึงคิ ซึ่งอิชฎลึงคินี้ไม่ถือว่าเป็นตัวแทนของพระศิวะ เพราะโดยรากศัพท์สันสกฤต อิชฎแปลว่า ความต้องการหรือความปรารถนา จึงถือว่าอิชฎลึงคินี้เป็นเพียงสิ่งที่ทำให้ระลึกถึงพระศิวะ แต่ไม่ใช่สัญลักษณ์แทนองค์พระศิวะ

สาวกในนิกายลึงค้ายัตเป็นมังสวัรติ ไม่บริโภคเนื้อสัตว์ทุกประเภทรวมถึงเนื้อปลา และมีข้อห้ามในการดื่มสุราเมรัยที่เคร่งครัด

พิธีกรรมหนึ่งที่สำคัญของนิกายลึงค้ายัตคือพิธีลึงครารณ เป็นพิธีเริ่มต้นการเป็นสาวกในนิกายลึงค้ายัต ลามารถกระทำได้ทุกช่วงอายุ ซึ่งส่วนใหญ่กระทำพิธีนี้เมื่อทารกอยู่ในครรภ์มารดาราว 7-8 เดือน คนในครอบครัวที่รู้การประกอบพิธีให้อิชฎลึงคิแก่มารดาของเด็กเก็บไว้จนกว่ามารดาให้กำเนิดบุตร จนเมื่อเด็กมีอายุประมาณ 8-11 ปี เด็กได้รับทักษา (การเข้าเป็นสาวก) จากคนในครอบครัวที่รู้การประกอบพิธีเพื่อเรียนรู้การประกอบพิธีบูชาอิชฎลึงคิ เด็กแขวนอิชฎลึงคิไว้กับตัวเสมอ มักแขวนไว้ที่หน้าอก หมายถึงการระลึกว่าพระศิวะอยู่ในใจตลอดเวลา บางคนสวมอิชฎลึงคิไว้รอบคอ

ทั้งผู้หญิงและผู้ชายสามารถประกอบพิธีสังคราธเน โดยมีผู้รู้ในการประกอบพิธีร่วมอยู่ด้วย เรียกว่า “สัตครุ” ซึ่งแตกต่างจากนิกายที่อ้างการประกอบพิธีจากคัมภีร์ปุราณะ พิธีนี้เริ่มโดยพัลวันนาที่เห็นว่าพิธีอุปนยณะเป็นการกีดกันผู้หญิง

ข้อบัญญัติที่สำคัญประการหนึ่งของนิกายลิงค้ายัตคือ “ทาโสหะ” ซึ่งพัลวันนาคิดข้อบัญญัตินี้ขึ้นเพื่อต่อต้านแนวคิดแบบศักดินาที่มีการแบ่งลำดับชนชั้นของคนเป็นผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง พัลวันนาเห็นว่ามนุษย์ควรปกครองตัวเอง ทำมาหากินให้เต็มที่ และรับใช้สังคม หากทุกคนปฏิบัติเช่นนี้ได้ ก็เป็นการธำรงรักษาสังคมไปในตัว และเป็นการส่งเสริมให้คนลดความเห็นแก่ตัวลงได้

สำหรับพิธีศพของนิกายลิงค้ายัต มีความแตกต่างจากนิกายอื่น ๆ ในศาสนาฮินดูที่ส่วนใหญ่ปลงศพด้วยการเผา ส่วนนิกายลิงค้ายัตทำการฝังศพ ซึ่งการฝังศพนี้จัดให้ศพอยู่ในท่านั่งสมาธิ และถืออัฐิลงมือในมือซ้าย

นิกายสิทธานตะไศวะ

นิกายสิทธานตะไศวะหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าสิทธไศวะ เป็นนิกายย่อยของไศวนิกาย ซึ่งได้รับอิทธิพลความเชื่อท้องถิ่นในแถบอินเดียใต้ฝั่งตะวันออกคือบริเวณรัฐทมิฬนาฑูในปัจจุบัน และอิทธิพลจากแนวคิดตันตระ จนกลายเป็นแนวคิดแบบทวิภาวะ² จนนิกายสิทธานตะไศวะมีหลักอภิปรัชญาที่แตกต่างจากไศวนิกายเดิมที่มีแนวคิดว่าพระคิเวคือสิ่งสูงสุด สิทธานตะไศวะแปลตามรูปศัพท์ หมายถึงการชำระตนเองจากหลักคำสอนไศวะ (Flood, 2006, p. 122)

นิกายสิทธานตะไศวะไม่ปรากฏหลักฐานว่าเกิดขึ้นเมื่อใด แต่เชื่อกันว่ามีพัฒนาการมาจากลัทธิปศุปะตะในอินเดียเหนือ และทางอินเดียใต้ก็รับแนวคิดนี้ไปปรับใช้ ในช่วงแรกเริ่มนั้นการถกเถียงเชิงปรัชญาเรื่องที่ว่าทุกสรรพสิ่งมีความเฉพาะตัวเป็นหนึ่งเดียวหรือทุกสรรพสิ่งต้องมี 2 ด้านยังไม่เป็นประเด็นสำคัญ (Sanderson, 2006)

ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-14 เหล่านักบวชในไศวนิกายที่ยึดหลักความภักดีต่อพระคิเว³ ได้ใช้บทสวดที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของพระคิเวเพื่อหักล้างหลักธรรมของพุทธศาสนา

² แนวคิดแบบทวิภาวะนี้ มีหลักอยู่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ต้องมี 2 ด้านเสมอ เช่น มีผู้ชายต้องมีผู้หญิง มีความดีต้องมีความชั่ว ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับลัทธิเต๋า

³ หลักความภักดีหรือขบวนการภักดีต่อพระคิเวนี้ได้รับอิทธิพลจากขบวนการภักดีพระวิษณุจากอินเดียเหนือ ซึ่งเป็นแนวคิดใหม่ในขณะนั้นที่เชื่อว่าคนทุกวรรณะเข้าถึงพระเป็นเจ้าได้เองโดยไม่ต้องพึ่งการประกอบพิธีจากพราหมณ์

และศาสนาเซนที่เจริญอยู่ทางอินเดียได้ บทสวดนี้เรียกว่า “ติรุวากัม” (Goodall, 2004, pp.xxix-xxxiv)

ในส่วนของหลักเทววิทยาช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 มีหลักเทววิทยาจากคัมภีร์สันสกฤตที่สำคัญคือ สทโยชโยตี¹ ของอุครชโยติคุรุ หลักเทววิทยาดังกล่าวนี้นปรากฏในลักษณะเชิงปรัชญาในเรารวตันตระและสวียม์ภวสูตรสรีคฤหะ²

นิกายลิตธานตะไศวะเคยแพร่กระจายไปทั่วอินเดีย แต่หลังจากการเข้ามาของชาวมุสลิม (ราวพุทธศตวรรษที่ 15-16) และเกิดการปราบปรามชาวฮินดู ทำให้นิกายลิตธานตะไศวะจำกัดอยู่ในพื้นที่อินเดียใต้ โดยการเผยแพร่จากพวกนายนมาร์ ซึ่งนิกายลิตธานตะไศวะมีบทสวดเฉพาะตัวเรียกว่า “ติรุโมไร” ควบคู่กับพระเวท และมีอาคมที่เรียกว่า “เมกันดา” หรือ “ลิตธานตะศาสตร์”

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 กลุ่มอโฆรศิวะซึ่งอยู่ซึ่งอยู่ที่เมืองจัทมพรัม ได้ผสมผสานแนวคิดลิตธานตะที่เป็นภาษาทมิฬและสันสกฤตเข้าด้วยกัน กลุ่มอโฆรศิวะได้จำแนกหลักธรรมใหม่เป็น 5 ประการ เรียกว่าตัตวะ ประกอบด้วยนท พินทุ สทาศิวะ อิศวร และลุตธาวิทยะ ซึ่งหลัก 5 ประการนี้เป็นการอธิบายถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระศิวะ

สาวกในนิกายนี้ยังประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามแบบคัมภีร์อาคม ซึ่งมีผลต่อการประกอบพิธีกรรมของนักบวชศาสนาฮินดูในอินเดียใต้ ในกริยากรรมทโยติกาได้กล่าวถึงการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับพระศิวะ รวมถึงเทศกาล การประกอบพิธีประจำวัน พิธีจร พิธีเกิด และพิธีศพ

นิกายลิตธานตะไศวะมักอ้างหลักธรรมต่าง ๆ จากพระเวทและปุราณะ โดยยึดหลักธรรม 4 ประการคือ

1. พิธีกรรม (กริยา)
2. การฝึกฝนตนเอง (โยคะ)
3. ความรู้ (ชญาน, วิทยะ)

ในลิตธานตะประกาศิกาของสรวาตุมสังฆ์อ้างว่าลิตธานตะศาสตร์นี้คือมนตร์มารกะหรือคัมภีร์ตันตระนั่นเอง

¹ หลักธรรมที่อธิบายถึงคุณลักษณะของพระศิวะ

² หลักธรรมทั้ง 2 อย่างเป็นหลักธรรมของตันตระที่กล่าวถึงความรู้

นิกายคิระอไทวตะ

นิกายคิระอไทวตะหรือคิระวิศิษฎาไทวตะก่อตั้งโดยศรีภักฐะ รว พ.ศ.1593 แพร่หลายในพื้นที่รัฐกรณาฏกะ โดยนิกายคิระอไทวตะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดวิศิษฎาไทวตะ เวทานตะเป็นแนวคิดย่อยของแนวคิดเวทานตะ ซึ่งแนวคิดเวทานตะสามารถจำแนกเป็นแนวคิดย่อยได้มากมาย ได้แก่ แนวคิดอไทวตะ แนวคิดไทวตะ และแนวคิดอจินไตย เพท อเพท แนวคิดวิศิษฎาไทวตะเป็นแนวคิดที่ไม่เชื่อเรื่องทวิภาวะ กล่าวคือทุกสิ่งเกิดขึ้นจากพรหมันที่มีอยู่เพียงหนึ่งเดียว (แนวคิดนี้เริ่มจากการพัฒนาแนวคิดภักติในวัชรณพนิกายก่อน จากนั้นจึงส่งอิทธิพลให้กับไสวณิกาย) ทั้งนี้ แนวคิดพรหมันยังเชื่อเรื่องตรีมูรติที่มีพระพรหมเป็นผู้สร้าง พระวิษณุเป็นผู้รักษา และพระศิวะเป็นผู้ทำลายทุกสรรพสิ่ง กล่าวคือทุกสิ่งมีจิต (อาตมัน) มีกำเนิดจากพรหมัน และเมื่อทุกสิ่งสูญสิ้น อาตมันนั้นก็กลับสู่พรหมัน

นิกายกัศมีร์ ไสวณิกาย

กัศมีร์ไสวณิกาย ถือกำเนิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 ในดินแดนแคชเมียร์ มีความเจริญด้านปรัชญาและเทววิทยาจนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 17 (Pandit, 2003, p.1) เป็นนิกายย่อยของไสวณิกายที่มีระบบปรัชญาจากคิรสูตรที่ปรากฏในคัมภีร์ตันตระ (สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, 2541, หน้า 295) ถือว่ามีหลักการขั้นสุดท้ายอยู่เพียงข้อเดียวคือพระศิวะ แต่หลักการดังกล่าวจำแนกได้เป็น 2 แง่คือ แง่โลกุตตระ (เหนือโลกหรือพ้นจากโลก) แง่หนึ่ง และเป็นสิ่งที่แทรกซึมอยู่อย่างถาวรในโลกอีกอีกแง่หนึ่ง นิกายนี้มีประเภทแห่งความจริง (ตัตตวะ) 36 ประการ ซึ่งอธิบายถึงต้นกำเนิดแห่งวิญญาณและวัตถุ รวมถึงการอธิบายธรรมชาติ สภาพแห่งหลักการขั้นสุดท้าย และสาเหตุแห่งการผลักดันเบื้องต้นของธรรมชาติ (สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, 2541, หน้า 294)

นิกายอโหมรี

อโหมรีเป็นนิกายหนึ่งในไสวณิกาย เชื่อกันว่าแยกจากนิกายตันตระ กปาลิกะ (เกิดขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 1500) ในอินเดียเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 19 อโหมรีเป็นพวกที่มีวัตรปฏิบัติสุดโต่งและแปลกแยกจากจารีตในสังคมอินเดีย รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ อันไม่เป็นที่ยอมรับตามหลักศาสนาฮินดู

พวกอโหมรียังเป็นพวกกินซากศพมนุษย์ ต้มสุรา การใช้สารเสพติดประเภตฝิ่นและยาหลอนประสาท รวมทั้งดื่มกินปัสสาวะและอุจจาระ เนื่องจากพวกอโหมรีเห็นว่าศพก็เป็นสิ่งที่มาจากพระเป็นเจ้า ชอบอาศัยอยู่สุสาน นำขี้เถ้าที่ได้จากการเผาศพทาดัวหรือใช้ผ้าห่อศพนุ่งห่ม ใช้กะโหลกคนเป็นบาตรสำหรับรับอาหารและน้ำ และพกอัญมณีติดตัว

ครูในนิคายอโฆรีมักเป็นผู้นำทางศาสนาในชุมชนชนบท รวมถึงเป็นผู้รักษาโรคที่ การแพทย์ทั่วไปไม่สามารถรักษาให้หายได้ ผู้ป่วยเชื่อว่าพวกอโฆรีสามารถเคลื่อนย้ายโรคและนำ ความมีสุขภาพดีมาให้โดยใช้ร่างกายของพวกอโฆรีเองเป็นสื่อกลาง

พวกอโฆรีนับถือพระศิวะในรูปแบบของไภรวะเป็นหลัก โดยเชื่อว่าไภรวะเป็นสิ่งที่ทำให้ เข้าถึงโมกษะและหลุดพ้นจากสังสารวัฏ มีพื้นฐานความเชื่อที่สำคัญ 2 ประการคือพระศิวะเป็น สิ่งที่สมบูรณ์ในตนเองและเป็นผู้ให้กำเนิดทุกสรรพสิ่ง

การฝึกตนเองของพวกอโฆรีเพื่อให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏใช้ศพนุสสัยเป็นแทนบูชาใน การประกอบพิธีกรรม เข้าทรงนางตารา (พระแม่กาลี) และทำให้ร่างทรงมีพลังเหนือธรรมชาติ เทพและเทพีอื่น ๆ ที่พวกอโฆรีนิยมนับถือ ได้แก่ พระศิวะ มหากาล วิรภัทร อวภูติ ฐมาวดี พคฺลามาซี ไภรวี เป็นต้น รวมถึงการนับถือพระทัตเตระยะ (ภาครวมกันระหว่างพระพรหม พระวิษณุ และ พระศิวะ) นิกายนี้ไม่เชื่อแนวคิดทวิภาวะ

สัญลักษณ์ที่พวกอโฆรีนำมาตีความคือตรีศูล ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ส่วนประกอบ 3 ประการ ที่พระศิวะหรือคักติใช้สร้างสรรพจักรวาล ดังนี้

1. อิจฉา คักติ (พลังแห่งความต้องการ)
2. ชญาน คักติ (พลังแห่งความรู้)
3. กรียา คักติ (พลังแห่งการกระทำ)

ส่วนด้ามไม้เท้าเป็นสัญลักษณ์แทนกระดูกสันหลังมนุษย์ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการฝึก สมาธิจนทำให้เข้าถึงความรู้แจ้ง

เหล่าสาวกในนิคายอโฆรีอาศัยอยู่ในสุสานแถบอินเดีย เนปาล และมีประปรายแถบ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สาวกเหล่านี้ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมมากนัก ศูนย์กลางของนิกายนี้ อยู่บริเวณทริปุรี เมืองพาราณสี

นิกายสมารตะ สัมปรทยะ

สมารตะ สัมปรทยะ เป็นสำนักแนวคิดที่ไม่ยึดถือพระเวทเป็นหลักเพียงอย่างเดียว แต่เชื่อว่าเทพทุกองค์ถือกำเนิดมาจากพรหมัน ซึ่งผิดกับไวษณพนิกาย ไศวนิกายและนิกายคักติ คำว่าสมารตะหมายถึงการที่เหล่าสาวกบูชาพระเวทและศาสตร์ต่าง ๆ ในปัจจุบันพราหมณ์ทาง อินเดียได้เรียกตนเองว่าสมารตะ

ในภาษาสันสกฤต สมารตะหมายถึงความสัมพันธ์ของความทรงจำ ซึ่งอยู่บนพื้นฐาน ของสมฤติ, พื้นฐานด้านประเพณี, ข้อกำหนดและบทลงโทษจากจารีตต่าง ๆ ฯลฯ มีรากศัพท์มา จากคำว่า “สมฤ” (ความทรงจำ) สมารตะคือวฤทธิ ถือเป็นหลักฐานที่ปรากฏในสังกัลปัมที่ใช้ สวดภาวนา

ความแตกต่างของสมารตะกับลัทธิฮินดูนิกายอื่น

ผู้นับถือลัทธิสมารตะเชื่อว่าสาวกสามารถเลือกบูชาพระเป็นเจ้าได้อย่างอิสระ ขอบเขตของการฝึกบูชาไม่ขัดกับพระเวทและสมฤติ ในความรู้สึกของผู้นับถือลัทธิสมารตะไม่เหมือนกับมุมมองต่อพระเป็นเจ้าของผู้ที่ไม่นับถือพระเวท แม้วานับถือศาสนาฮินดูเหมือนกัน

ในความต่างนี้ ไชชนพนิกายเห็นว่าพระวิษณุหรือพระกฤษณะเป็นพระเจ้าสูงสุด ส่วนพระเจ้าในรูปแบบอื่น ๆ ถือเป็นภาคย่อยของพระวิษณุ ในไวษณพนิกายเชื่อว่าพระวิษณุหรือพระกฤษณะเท่านั้นที่ทำให้บุคคลเข้าสู่โมกษะได้ ในไศวนิกายนั้นเชื่อว่าพระศิวะทำให้บุคคลเข้าสู่โมกษะได้ ทั้งนี้สาวกในไศวนิกายยังนับถือศักติเพื่อการเข้าถึงโมกษะ ส่วนนิกายศักติก็บูชาเทพีเพื่อบรรลุมอกษะ

ลัทธิสมารตะยังพิจารณาว่าพระสุริยะเป็นเทพที่ช่วยให้บุคคลเข้าถึงโมกษะได้เช่นเดียวกับพระศิวะและพระวิษณุ แต่แตกต่างกันที่ทั้งไศวนิกายและไวษณพนิกายต่างก็เห็นว่าพระสุริยะเป็นภาคหนึ่งของพระศิวะและพระวิษณุ เช่น ในไวษณพนิกายเรียกพระสุริยะว่าสุริยนารายณ์ ส่วนไศวนิกายเห็นว่าพระสุริยะเป็น 1 ใน 8 รูปแบบของพระศิวะเรียกว่าอัสตมูรติ ซึ่งในความต่างนี้ทำให้ลัทธิสมารตะไม่ได้มุ่งเน้นบูชาเทพองค์ใดองค์หนึ่งเป็นพิเศษ